

UOT: 821.512.162(091)

Hürmisa Başirova*

DAHI AZƏRBAYCAN ŞAIRİ
NİZAMİ GƏNCƏVİNİN TƏRCÜMEYİ-HALINDAN

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, Azərbaycan dili, Bəhrəmşah, sümərlər, "Xəmsə"nin ən qədim əlyazmaları, Yusif Zəki Müəyyəd

Key words: Nizami Ganjavi, Azerbaijani language, Bahramshah, the sumerians, the oldest manuscripts of Khamsa, Yusuf Zaki Muayyad

Ключевые слова: Низами Гянджеви, Азербайджанский язык, Бахрамшах, Шумеры, древнейшие рукописи Хамсы, Юсуф Заки Муайяд

Şərq ədəbiyyatı klassiklərindən biri hesab olunan Nizami Gəncəvi irsi daim dünya şərq-şünaslarının diqqət mərkəzində olmasına baxmayaraq, günümüzə qədər dahi şairin psixoloji portretindən çıxış edərək, onu olduğu kimi tanımaq mümkün olmamışdır. Bu problemin yaranma səbəbini, SSRİ Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor A.E.Bertels belə izah etmişdir: "Bütün dünya şərqşünasları Nizami Gəncəvi yaradıcılığının xüsusi dəyərə malik olduğunu qeyd edirlər. Amma biz bu işlərə baxdığımız zaman görürük ki, bu tədqiqatçılar Nizaminin orijinal əsərləri ilə ən yaxşı halda ayrı-ayrı parçalar halında tanış olmuşlar, daha doğrusu onlardan əvvəlkiyərin yolunu gedərək, deyilmiş fikirləri inkişaf etdirməklə genişləndirmişlər. Demək lazımdır ki, Nizaminin orijinal mətnləri ilə tanış olmaq tədqiqatçıdan etibarlı kritik əlmə sahib olmağı tələb etmiş və tələb etməkdədir" [1, s.15]. Hörmətli alimin fikrincə, aparılmış tədqiqat işlərini qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Bu fikirləri təqribən, keçən əsrin 60-cı illərində qələmə almış alimin rəyindən, elə o qədər də vaxtın keçməsinə baxmayaraq, müasir Nizamişünaslıqda da, mühüm irəliləyiş nəzərə çarpmır. Bu, xüsusilə amerikalı, avropalı, iranlı, türkiyəli və s. alimlərin işlərində daha qabarıq nəzərə çarpmırdı. Çünki hörmətli alimimiz Mikayıl Rəfilinin dediyi kimi: "Şairin yaradıcılıq yolu, Azərbaycan xalqının mədəni inkişaf yolu ilə eynidir. Bu, Azərbaycan mədəniyyətindən kənar, azərbaycançılıqdan kənar olarsa, şair düzgün başa düşülməz" [2, s.20].

Bu səbəbdən də, aparacağım tədqiqat işində, "Xəmsə"nin orijinal variantlarından istifadə etməklə, Nizamişünaslıq elmində süni olaraq yaradılmış bir çox problemlərin həllinə çalışmaqla yanaşı, şairin həyat və yaradıcılığın haqqında mümkün qədər müfəssəl məlumat verməyə çalışacağam.

Uzaqqörən şair "Xəmsə"nin əvvəlində gələcəkdə irsinin öyrənilməsinin nə qədər böyük təhlükə altında olacağı barəsində özü biza məlumat verərək demişdir:

بس که زَم بر سراز یَن کار دست
غافلَم از مردن فردا و کور
با مهر خود بین چه بازی کنم
تا نکتم آنچه نباید بکار
میکنم آنها که نقر مرده اند
ظلم کنم وای که بر خود کنم
یاز خود و یاز خدا شرم باد
وای برسواری فردای من

رای من غافل شده دنیاپرست
مال کسمان چند ستانم بزور
تا کی و کی دست درازی کنم
ملک بدان داد مرا کردکار
تن که مسم را بزرا نندوده اند
نام خود از ظلم چرا بکنم
بهر از یَن در دلم آزرَم باد
ظلم شد امر و ز تماشای من

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu.

سوختی بُد تن بِحاصلم
چند غبار ستم انکیتن
روز قیامت ز من ترککنز
شوم زدم چون نشینم خجل
بنکر و تا من چه ملامت برم
یار منست آنچه مرا یارکینست
این کهر و کج کنج که نتوان شمرد
شاه در یی باره چنان کرم کشت

سوزد از یں غصه دم بر دلم
آب خود و خون کسان ریختن
باز بیرسند و بیرسند باز
سنگلم چون شوم تنگدل
کین خجلی را بقیامت برم
چاره من بر دن بیچارکینست
سلم چه برداشت فریدون چه برد
کر نفسش نعل فرس نریم کشت

[3, s.18-a]

(Nümunə kimi verilmiş əlyazmanın mətni olduğu kimi göstərilmişdir).

Dünyaparəst insan mənim fikrimdən xəbərsizdir.

Yətər ki, mən bu işə əl atım (Mən istəsəm onlar kimi ola bilərəm).

Sabah ələcəyimdən xəbərsiz kor kimi, başqalarının malını ələ güclə alaram!

Nə vaxta qədər əluzunluq edə bilərəm?

Öz eşqimlə gör necə oynaya bilərəm.

Fələk ona görə mənə mal-mülk verib ki, mən bu işləri etməyim

Mis rəngli bədənimi zərə bukdükleri üçün, oləndan sonra onlara başdaşı qoyacam (Mənim zəhmətimi qiymətləndirən insanlara hədsiz minnətdaram).

Öz adımla zülm etməklə niyə pis edim,

Vay! Mən özümə zülm edirəm.

Yaxşıdır budur, Azəri dilim ürəyimdə yaşasın!

Bu işə başladığıma və allahın bu qismətinə ayıb olsun! (Zülmə qatlaşıb fars dilində yazdığım üçün, mənə ayıb olsun).

Ömrüböyü mənə nəzarət etməklə, mənə zülm ediblər.

Qatlaşdığım səbahıma vay!

Bədənim barsız yandı, bu qüssədən ürəyim sinəmdə yanı.

Zülm etməklə özümü biabir edirəm, başqalarının qanını tökürəm.

Qiyamət günü mən, cəmərd türkdən dəfələrlə soruşacağlar.

Utandığımdan xəcalətli oturacam, "daşürəkliyəm" ona görə ürəyimi sıxmıram.

Bax gör məni necə qınayırlar. Qiyamətə qədər xəcalət çəkəcəm.

Mənə kəməklə edən mənim dostumdur, mənim çarəm qərsizliyimi qəbul etməkdir.

Bu məsələni xəzinədən Süleyman na götürdü, Firidun na apardı? (Dünya malı kima qalib?)

Şah bu məsələdə ələ qızıqdı ki, nəfəsində yəni, dənşində fars təsirini azaltdı (Şah bu məsələdə ələ mülayimləşdi ki, dilimdəki fars dilinin təsirini azaltmağa icazə verdi).

Bəli, düşünürəm ki, artıq şərhə ehtiyac yoxdur. Türk oğlu Nizami həyatda mülayim, xoşrəftar insan olmuş və ən ağır məsələləri belə konstruktiv yolla həll etməyə çalışmışdır.

Misəl gətirdiyimiz nümunədən belə aydın olur ki, şairin ana dili- Azərbaycan dilində yazdığı olmuşdur. Çünki şahın Nizamiyə nisbətə də mülayim mövqə tutmağı və müəyyən qədər ona əzadlıq verməyi bəzə bün deməyə əsas verir.

"Sirlər xəzinəsindən" gətirdiyimiz başqa bir misalla fikrimizi əsaslandırmağa çalışıq:

نقطه نه دایره بهرامشاه
یک دله و شش طرف و هفت کاه

[3, s.8,a]

یک دله

Yəni həmfikir, həmrəy olmaq.

شش طرف

"Fərəbiyə görə (873-950), Mütəlaq varlıq bütün mövcudatın başlanğıcı hesab olunan və birinin səbəb nəticəsindən asılı altı pillədən ibarətdir.

Birinci pillə – birinci səbəb (əsas səbəb, Allah), ikinci – göy cisimlərinin varlığı, üçüncü – zəhni fəaliyyət (fəal idrak), dördüncü – ürək (nəfs), beşinci – forma (surət), altıncı – materiya (maddə).

Bələliklə, Allah və materiya, bütöv varlığı təşkil edərək, bir sıra mərhələlərlə əlaqələndirilir. Bütün bu başlanğıclar, yaranma səbəbindən asılı olaraq iki yerə bölünür: Mütəlaq varlıq – bu varlığın özündən meydana gəlmədi; mümkün varlıq – bu varlığın başqa birindən yaranmasıdır.

Mümkün varlığın, yəni insanın var olması üçün bir və ya digər səbəbə ehtiyac var və bu ehtiyac nəticəsində yarandığı zaman mütəlaq varlığa çevrilir. İslam dinində Allah dünyanın yaradıcısı kimi qəbul olunur. Fərəbi isə Allahı əsas səbəb kimi qəbul edərək, ona başqa material mərhələrdəki prosesləri xatırladan adlar verir. Bələliklə, ilahi materiya, cismani səviyyəyə enir və əksinə səbəbin nəticəsi olaraq materiya ilahi səviyyəyə qalxır. Əsas səbəb əbədi olduğu üçün, materiya da onun səbəbi olaraq əbədidir.

Fərəbi, dünyanın tədricən, münasibətlərin səbəb və nəticəsindən asılı olaraq yarandığını iddia edir. Bələliklə, dünya ilə Allah aralarında keçilməz sədd olan iki qütb deyil, əksinə, səbəbin, ardıcılığın və intizamın hakim olduğu real varlığı təşkil edir [4, s.111-116].

هفت کاه

Həft gah – bu misrada şair sufinin kamala yetmək üçün, keçməli olduğu yeddi mərhələyə işarə edir:

- 1) Tövbə – insan dünyaya gələndə kamil varlıqdan ayrıldığı üçün, günahkar doğulur.
- 2) Özünü Allahın ümidinə buraxmaq – özünü bütünlüklə Allahın iradəsinə təbə edən sufi üçün, Allahdan başqa heç nə yoxdur və ondan başqa heç kimdən qorxmur və heç kima itaət etmir. O, Allaha aşiqdir.
- 3) Düşünmək – bu mərhələdə sufi düşünür ki, o, Allahı görür.
- 4) Yaxınlıq – sufi düşünür ki, Allahın yaxınlığındadır.
- 5) Qorxu – o, Allahdan qorxdığına görə başqa heç nəyə inanmır.
- 6) Ümid – sufi düşünür ki, bu yol onu birbaşa Allahın özünə qovuşduracaq.
- 7) Düşünmək – bu mərhələdə sufi Allahı ürəyinin, hissələrinin gözüylə görür [5, s.36-40].

نقطه نه

Doqquz nöqtə: yuxarıda göstərilən mərhələləri sufi hissi idrakına əsaslanaraq keçməlidir. Nizami Gəncəvinin müasiri filosof Fəxrəddin Razi (1148-1210) hissi idrakı iki yerə bölür: "O, xarici ələmi tanyan hissələrə görə, eşitmə, qoxulama, daddılma və toxunma kimi hissələri aid edir. Daxili hissələrimizi isə bilmək (keçmişdəki təcrübəni yaddaşda saxlamaq), forziyyə etmək, yadda saxlamaq və təəsəvvür etmək təşkil edir" [4, s.217-19]. Bu hissələrin cəmi doqquza bərabərdir. Dahi Nizami bu misrada, haqiqətə aparın yolun insanın hissi idrakından asılı olduğuna işarə edir. Yolun sonuna çatmış sufi Allahı hissələrinin gözüylə görərkə dərk edir. Allahı təqəllülə dərk etmək mümkün deyil. Ağıl əbədiyyətin sonsuzluğunu başa düşməkdə acizdir. Kamil yaradan, Mütəlaq varlıq əbədidir və biz də onun zərəsi olaraq əbədiyyətə qovuşmalıyıq. Amma bu yolu dəf etmək istəyə sufi eşqin əliylə yanib, yeddi mərhələni hissi idrakına əsaslanaraq keçməlidir.

دایره بهرامشاه

Bəhrəm şahın çevrəsində.

Bu misranın izahı budur ki, mən Nizami Gəncəvi Fəxrəddin Bəhrəmşahın əhatəsinə mənsubam və o da mənimlə həmfikirdir. Yuxarıda gətirdiyimiz nümunələrdən tam aydın olur ki, dahi şair panteizm – vəhdətli vücut fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsidir. Deməli, dövrünün tanınmış şairi və güclü hökmdarı Bəhrəm şahla həmfikir və tərəfdardır. Nəzərə alsaq ki, Nizami Bəhrəmşahı Rumun və Ərməninin hökmdarı, adlı-sanlı insanlar arasında ən müdrik insan adlandırdı [3, s.8] demək, XII əsr Yaxın və Orta Şərqdə və o cümlədən Qafqazda da vəhdətli-vücut fəlsəfəsi kifayət qədər geniş yayılmışdır.

Bir çox tədqiqatçıların, Nizami Gəncəvinin saraydan kənardə yaşadığı və az qala, yalnız həyat keçirməsi haqqında dedikləri fikirlər də öz əsəsinə tapmır. Misal gətirdiyimiz nümunələrdən aydın

olur ki, Nizami Gəncəvinin daimi yaşayış yeri saray olmasa da, o, dövrünün elitəsi ilə sıx əlaqə saxlamış, güclü şahlara məsləhətçisi və bəzən də yaxın dostu olmuşdur. Bu isə onun göstəricisidir ki, şair həm də müəyyən siyasi qüvvəyə malik dahi siyasətçi olmuşdur.

Şair daim şeirlərində, ilham mənbəyinin ana dili olduğunu göstərir. Bütün dövrlərin görkəmli alimi, filosofu, kamil Nizami, özünü türk tarixini və əcnəblərini yaşadan insan hesab etmiş və doğma Azərbaycan dili əşğılandığı üçün daim əzab çəkmişdir:

مطلق از انجا که پسندیدنیست
دید خدا را و خدا دیدنیست
دیدن او بی عرض و جوهرست
کزی عرض و جوهر از آنسومریست
دیدنش از دیده نباید نهفت
کوری آنکس که ببیند نکفت
دیدن معبود پسندیدنیست
دیدنی و دیدنیست

[3, s.6,b]

Seçib sevdiyi üçün mütləqdir, allahı gördü və allah görünəndir.

Onun varlığını görmək misilsizdir (Allah sonsuzdur, onun ölçüsü yoxdur), ona görə ki, bu fəlsəfənin forma və tutumu da şumerlərdəndir.

Gərək onu görməyi gözənd gizlətməyəsən, o, kəs kordur ki, onun göründüyünü demir.

İdeali görmək bəyəniləndir, görünəndir, görünəndir, görünən!

Yəni, Kamil varlıq Mütləqdir və kamala yetmək vacibdir, çünki o misilsiz gözəldir. Bu fəlsəfənin mənbəyi də, şumerlərdəndir. Onu görməyi yəni, kamala yetməyi insana qadağan etmək olmaz. Əslində o, hər yerdədir və onu görə bilməyən insan mənən kordur. Kamala yetmək- özünü görmək mümkündür.

Əgər diqqət etməzsən, yuxarıda misal gətirdiyimiz şeir parçasında şair yaşatdığı fəlsəfənin dilinin şumerlərə məxsus olduğunu deyir: “Şumerlər e.ə. VI minillikdə başlayaraq iki çay arasında mövcud olmuş ən qədim insan sivilizasiyasıdır.

Declə və Fərat çayları arasında yerləşən ərəzi bəşəriyyətin ən qədim mədəniyyət ocağı hesab olunur. Şumerlərin mənbəyi haqqında çeşidli fərziyələr irəli sürülür. Bəzi alimlər hesab edirlər ki, bu xalq Mesopotamiya ərəzindən gəlmişlər. Başqaları isə onların Aşqafqazdan, Hindistandan və hətta İndoneziyadan gəldiyini iddia edirlər. Ancaq onların Orta Asiyanın dağılıq ərəzilərindən gəldikləri daha məntiqli uğundur. Buna dəlillərdən biri kimi, şumer tanrılarının (məbədlərinin) süni yüksəkliklərdə tikilməsini göstərir. Bu adət ancaq dağlarda yaşayan xalqların özəlliyidir.

Şumerlərin dilinə gəldikdə isə bəzi alimlər şumer dilinin qədim türk dilinə yaxın olması fikrini dəstəkləmiş və buna dair bəzi dəlillər gətirmişlər [6]. Nizami Gəncəvi XII əsr Şərqişində geniş yayılmış sufizm fəlsəfəsinin mənbəyinin şumerlərə məxsus olduğunu qeyd etməklə, bir daha, tarixin qaralıq səhifəsinə işıq salmışdır. Artıq heç bir şübhə yoxdur ki, bu gün qollarla bölünmüş qədim türk dili, Nizami dövründə nəhəng imperiyanın ana dili olmuşdur.

Bu məqalədə həm də, uzun zamandır görkəmli alimlərin və hətta adi insanların belə diqqət mərkəzində saxladığı mühüm bir problemə toxunmağı da, qərara aldığımızdır, Nizami Gəncəvi yaradıcılığında, dünya şərqşünaslarının nəzərincə, şairin anası Rəisə xanıma həsr olunduğu ehtimal edilən beyti şərh etməyə çalışacağam.

Sözgedən beytə, hörmətli doktor Dəstgerdinin “Leyli və Məcnun” dastanında verdiyi yekun variantı gözənd keçirək:

گر مادر من ریسه کرد
از لایه گری که راکنم یاد
مادر صفتانه پیش من مرد
تا پیش من اردش به فرید؟
غم پیش تر از قیاس خورد است
گرابه فزون تر قد مرد است
[7, s.98-99]

Mənim kürd anam Rəisə mənim qarşısında ana kimi öldü.

Bir yaltaqdan danışırım ki, mənim qarşısında fəryada gəldi?

O, həddindən artıq qəm çəkib, böyük çətinliklər qarşısında kişidir.

Bu şeir parçası, Tehran Unversitetinin Mərkəzi Kitabxanasında saxlanılan və dünyada “Xəmsə”nin ən qədim əlyazması kimi tanınmış, 5179 nömrəli əlyazmadakı “Leyli və Məcnun” dastanının mətnindəki şeir parçası ilə demək olar ki, eynilik təşkil edir:

کر مادر من ریسه کرد
مادر صفتانه پیش او مرد
از لایه گری که راکنم یاد
تا پیش من اردش به فرید
غم بیشتر از قیاس خورد است
کردابه فزون تر قدر مرد است
[8, s.127,b]

(Fars dilindəki şeirin mətni əlyazmada olduğu kimi göstərilmişdir)

Maraqlısı budur ki, ən qədim əlyazma kimi təqdim olunan bu kitabın ön və yaxud son səhifəsində, kitabın yazılma tarixini göstərən hər hansı bir yazı yoxdur. Biz yalnız hörmətli iranlı həmkarlarımızın şahidliyinə əsaslanaraq, bu kitabı ən qədim əlyazma kimi qəbul edirik. Yuxarıda nümunə kimi verilmiş şeir parçasının əlifbasına diqqət etsək görərik ki, kitab dəri dilində yazıldığından, şübhəsiz ki, bu, “Xəmsə”nin ən qədim əlyazmalarından biridir, amma birincisi deyil. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün misal gətirdiyim şeir parçasının tərcüməsini diqqət etməyiniz kifayətdir. “Mənim kürd anam Rəisə onun qarşısında ana kimi vəfat etdi. Sonra deyir ki, bir yaltaqdan danışırım ki, qarşısında fəryada gəlib. Çünki, o, bu həyatda həddindən artıq qəm çəkib, böyük çətinliklər qarşısında kişidir.” [8, s.127,b]. Bu zaman belə bir sual meydana çıxır ki, birinci misrada vəfat etdiyi deyilən Rəisə xanım, sonra necə fəryad edə bilər. Həm də, ikinci misrada o anasını dünyada ən pis sözlə “vəsf” edir

(lایه گر), sonra deyir ki, kişi kimi qadındır. Düşünürəm, dahi söz ustası məntiqi cəhətdən bir-biri ilə uzlaşmayan fikirləri şeir əldəndirərək, bir beytə düzün.

Bu dolasıqlığa aydınlıq gətirmək üçün, AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun kitabxanasında saxlanılan “Xəmsə”nin 1037/1627,28-ci ilinə mənsub olan M-372 (490) nömrəli əlyazmasına diqqət etməyiniz xahiş edirik:

کر شد پدرم بنست جد
از لایه گری که راکنم یاد
تا پیش من اردش به فرید
غم بیشتر از قیاس خورد است
کردابه فزون تر قدر برد است
[9, s.183]

(əlyazmanın mətni olduğu kimi göstərilmişdir)

Mənim atam Yusif Zəki Müəyyəd oğludur.

Bir hiyləgərdən yad edirəm ki, mənim qarşısında fəryada gəlib.

O, həddindən çox qəm çəkib, həyatda kifayət qədər əziyyət çəkib.

Bu şeir parçası da, bizim bütün suallarımıza kifayət qədər qənaətbəxş cavab verə bilər. Məs. Nizamimin atası nə üçün, şairin qarşısında fəryad edirdi? və s.

Sizi çox itizarda saxlamamaq üçün sözügedən şeirin orijinal mətnini təqdim edirik:

در ذکر بعضی از کشتگان

ساقی می ناب ده بنست
کز دور زمانه می پرستم
آن می که چو اشک من زلال است
در مذهب عشقان حلال است
در می بامید آن ز من چنگ
تا باز کشاید این دل تنگ
شویبست نشسته بر کندرگاه
خواهم که ز شیر کم کنم راه
رفین پیش نشاط از مومد
امروز نه آن کشته که بودم
این نیز جو بگزود ز مستم
عاجزتر از این شوم که هستم
ساقی بمن آور آن می لعل
کفکند سخن در آتش نعل
آن می که کره کشای کاژست
با روح چو روح سازگار ست
کر شد پدرم به نسبت جد
یوسف سپر زکی مؤید
با دور بدآوری چه کوشم
سورست نه جور چون خروشم
تا چون پدر دوم ز عالم
تا در پدران رفته دیدم
مهر پدری ز دل بریدم
ساقی منشین بمن ده آن می
کز خون فسرده بر کشد خوی

آن می که چو کبک از و بنوشد
لطفش بمزاج در بکوشد
از لایه کری گرا کند یاد
تا پیش تن آورد بفریاد
غم بیشتر از قبایل خوردمست
کردابه ز فزون ز کفر مردست

[3, s.128,a]

Saqi, təmiz, saf meyi əlimə ver ki, uzun zamandır mey içirəm (Ey Allah, məni özünə qoşuvsun, çünki uzun zamandır bu yolda mübarizə aparıram).

O mey ki, mənim göz yaşımın zülalidir, aşıqlıq məzhəbində halaldır (Sənə olan eşqim mənim göz yaşımın səbəbidir. Mən sənə hicrindən ağlayıram. Aşıqlərə divanəlik yaraşandır).

Məyə ona görə əl atıram ki, bu sızılmış ürəyimi açsın (Ona görə sənə can atıram ki, yenidən xoşbəxt olum).

Şir kimi oturub yolunm üstündə, istəyirəm şirdən yolunu gizlədəm

(Bizi sənə aparən yol təhlükəlidir. Sənə çatacağım yolu sənədən gizlətmək istəyəm).

Bundan da artıq xoşbəxtliyi sınımışam və bu gün əvvəlki kimi deyiləm (Mən eşqimi yaşamışam və bu günkü insana çevrilmişəm. Nakam eşq insanın var olduğu şəxsiyyətini öldürərək, yeni şəxsiyyətini yaradır).

Bunu da əlimdən verəcəm və olduğumdan daha aciz olacam (Mən sənə daha artıq aşiq olacam).

Saqi ləl rəngli meyi gətir, şüncü təbim məni çağırır (Sənənin eşqin məni ilhama gətirir).

Çətinliklərin həlli olan mey, ruhun qidasıdır (Kamil varlıq ruhun qidasıdır).

Mənim atam babalar kimi Yusif Zəki Müsəyyəd oğlu oldu.

Uzaqdan necə müdafiyyə etdim, mənimlə bir deyil ona görə fəryad edirəm.

Adəm peyğəmbərdən bəri kimin atası özüylə qalıb? Mən də öz atam kimi, bu aləmdən qaçıram (Adəm peyğəmbəri atası – Yaradan cənnətdən qovmuşdur. Nizami də İlahi eşq kimi bu dünyanın nəfisindən qaçır).

Atalannın qarşısına qədər gedənləri görmüşəm və atalığı məhəbbətini ürəyimdən silmişəm (Düşünürəm, şair böyük ümidlə kilsəyə gedən xristianları nəzərdə tutur. Yəni, onların Allahına qarşı məhəbbətim yoxdur).

Saqi oturma, o meyi mənə ver ki, əhvalım yaxşılaşsın.

Bu meydan içən kakilik lutfkar olur (Bu meydan içən nəzənin gözəl əlçatan olur).

Bir yalançıdan danışaram ki, vücudu qarşısında fəryada gəldi (Mənim atam yalançı aşiq Yusif Zəki Müsəyyəd oğlu öz bədani qarşısında fəryada gəldi).

"yalançı" sözü, yalançı aşiq kimi şərh etməyimin səbəbi Məhəmməd Ovfının "Lübabül-İlabb" (XII) əsəridir:

"ای گل از کدام بستان سرانی و ای بلبل تو چه بستان سرانی، ای گل اگر معشوق تونی بلبل چرا چون معشوقان بی وفا
لایه گری میکند و ای بلبل اگر عشق تونی گل چرا چون عاشقان مهجور جامه در می میکند"
[مقدمه الکتاب، 10, s 2]

Ey gül, sənənin məkanın hansı bostandır (haradır?) və ey bülbül, sən nə barədə oxuyursan? Ey gül, əgər məşuq sənənsən, bülbül nə üçün bivafa aşıqlar kimi aldadır və ey bülbül yox əgər, aşiq sənənsən, gül nə üçün aulmuş aşıqlar kimi paltarını çıxır.

Yuxarıdakı nümunədən də aydın olur ki, dahi şair cismani istəkləri qarşısında fəryada gələn yalançı aşiqi (atasını) mazammət edir.

Bu günümüzdə Nepalda Krişna Allahına sitayiş edən Səlxular cismani istəklərini (aqlıq, susuzluq, ehtiras, qəzab və s.) öldürmək üçün bədanlarına işgəncə verirlər. Onların inancına görə, bədanın təbii tələbatları insanın ilahiləşməsinə mane olur. Onlar daim migritasiya ilə məşğul olmaqla, ilahiləşəcəkləri günü gözləyirlər. Ona görə də, dahi şair atasını müdafiə edə bilmir. Şair deyir: bu əldə atam mən çatdığım mərtəbəyə çatma bilməyib və öz məğlubiyyətini gizlətmək üçün daim migritasiya ilə məşğuldur.

O, (atam) bu yolda həddindən artıq qəm çəkib və böyük çətinliklər qarşısında kişi kimi dayamb.

Hörmətli oxucular, artıq sizə də tam aydın oldu ki, "Leyli və Məcnun" poemasını qələmə alan zaman şairin atası sağ olub. Nəzərə alsaq ki, "Leyli və Məcnun" dastanı təqribən 1188-ci ildə yazılıb onda demək şairin 47 yaşlı olub. Deməli, şairin təqribən əlli yaşlı olanda atası sağ olub. Çünki şair bədənini qarşısında üsyana gəlmiş atası haqqında danışır. Cism isə olanda məxsusdur.

Bu isə biza onu deməyə əsas verir ki, illərdir məşhur şərqşünasların Nizaminin atasının tez ölməsi, anası və dayısı tərəfindən təbiiyə olunması barəsində yürütdükləri fikir tam yanlışdır, mifdir, uydurmadır, əfsanədir!

Aparmışam tədqiqat işindən belə bir nəticəyə gəlirik ki, "mənim anam kürd qızı Rəisə mənim qarşımda ana kimi vəfat etdi" misrası Nizami Gəncəviyə məxsus deyil, sonradan dastana əlavə olunub. O, bu şer parçasını əslində sonsuz məhəbbətlə sevdiyi atası Yusif Zəki Müsəyyədə həsr etmişdir və şerini bu formada dəyişdirilərək təqdim olunması, açıq-aşkar tarixin saxtalaşdırılması faktıdır. Saxtakarlar nə qədər işlərinin vurğunu olsalar da, Nizami ola bilməyiblər.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət və hökumət başçılarının Nizami Gəncəvi irsinə göstərdikləri diqqət və qayğının nəticəsi olaraq Azərbaycan Nizamişünaslıq elmi inkişaf etməkdədir. Əldə olunmuş orijinal mənbələr, gələcəkdə də şairin həyat və yaradıcılığını haqqında daha geniş tədqiqat işləri aparmamızda şərait yaradacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Е. Э. Бертельс. Избранные труды. Низами и Фувзи. Издательство Восточной литературы. Москва, 1962.
- 2) Низами. Сборник четвертый. Баку, Азернешр, 1947.
- 3) Türkü. İstanbul şəhəri, Torpaq-Saray muzeyi. H-750. Yazılma tarixi: 779/1377-78. Əlyazmada 26 türk məşəli miniatür var.
- 4) Академия Наук Узбекской ССР Институт Философии и Права. Из Философского наследия Народов Ближнего и Среднего Востока. Издательство «Фан» Узбекской ССР. Ташкент. 1972.
- 5) Академия Наук Азербайджанской ССР Институт Народов Ближнего и Среднего Востока. Г.М. Керимов Аль-Газали и Суфизм. Баку, издательство «Эльм», 1969
- 6) <https://az.wikipedia.org/wiki/az/warzel>
- 7) نغمه لیلی و مجنون ، حکیم نظامی گنجوی، بر اساس چاپ وحید نشتغری، اعرابگذاری، معنای واژه ها و فهرست الفبایی مصراع ها، محمد علی مقصدف تهران، تکرروز، 1386.
- 8) 1318- 19/718 نظامی گنجوی پنج گنج شماره کتاب: 5179 کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تاریخ.
- 9) Академия Наук Азербайджанской ССР Институт Рукописей. Дж.В. Каграманов, К.Г. Аллахверов. Рукописи произведений Низами Ганжеви в мировых хранилищах. Баку «Эльм» 1987.
- 10) لیب الالب - جلد سوم - لیب الالب، محمد عوفی، versions.

ON THE BIOGRAPHY OF THE GREAT
AZERBAIJANI POET NIZAMI GANJAVI.

Summary

Nizami Ganjavi was a great poet of the XII century. He mainly wrote about Sufi philosophy.

In the article is used the oldest manuscripts of Khamsa. The manuscripts of Khamsa have been extended from West to East around world. One copy with cipher H-750 among them which was used as an original manuscript in the article differs for its antiquity.

In the article was also mentioned that, the mother language became the main driving force of poet's identity.

**ИЗ БИОГРАФИИ ВЕЛИКОГО
АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ПОЭТА НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ**

Резюме

Низами Гянджеви был великим поэтом XII века. В основном он писал о суфийской философии.

В статье использовано древнейшее рукописи «Хамсэ». Рукописи «Хамсэ» были распространены по всему миру с Востока на Запад. Среди них по древности отличается экземпляр под шифром Н-750, который был использован в статье как подлинная рукопись.

В статье также было отмечено, что родной язык Низами Гянджеви являлся главной движущей силой личности поэта.